

Janusz Łach

Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki
Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego
Uniwersytetu Wrocławskiego
pl. Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław
lach_3@poczta.onet.pl

Regionalne Studia Ekologiczno-Krajobrazowe
Problemy Ekologii Krajobrazu, tom XVI
Warszawa 2006

Rola Pieszyckiego Potoku w kształtowaniu krajobrazu strefy krawędziowej Sudetów i jego wpływ na rozwój przestrzenny Pieszyc

The role of the Pieszycki Stream in forming the landscape
of the Sudetic Marginal Fault zone and its influence
on the spatial development of Pieszyc

Abstract: The Pieszycki Stream has conditioned the economic and spatial development of Pieszyc from 13th to 20th century. The development has transformed the natural landscape into the industrial one. The natural function of the Pieszycki Stream has been erosive ripping of the marginal fault zone and elevating the mountain gravel and sand on the foreground of the Sowie Mountains. The role of the Pieszycki Stream in socioeconomic term is that it is an alternative source of energy for residential and economic, handicraft and industrial purposes, becoming the pivot of Pieszyc development.

The changes in the building over the bottom of the valley included building various hydrotechnical facilities and involved the change of the water balance of the whole valley. These days the role of the Pieszycki Stream is still crucial. It still takes part in forming the cultural landscape of the marginal fault zone of the Sowie Mountains.

Key words: industrial landscape, transformation of natural and cultural landscape, Sudetic Marginal Fault – Sowie Mountains

Słowa kluczowe: krajobraz przemysłowy, transformacja krajobrazu naturalnego i kulturowego, Sudecki Uskok Brzeżny – Góry Sowie

Układ przestrzenny Pieszyc rozciąga się na granicy dwóch jednostek fizycznogeograficznych: Kotliny Dzierżoniowskiej oraz Gór Sowich w strefie krawędziowej Sudeckiego Uskoku Brzeżnego (rys. 1). Zróżnicowana morfologia terenu miała duży wpływ na powstanie i rozwój tzw. miast-bram, miast-osad zlokalizowanych u wejścia do doliny górskiej, które dawniej pełniły funkcje obronne a obecnie są głównym szlakiem umożliwiającym dotarcie w Sudety (fot. 1).

Krawędź morfologiczna Sudeckiego Uskoku Brzeżnego w okolicy Pieszyc jest bardzo czytelnym elementem rzeźby. Prawie płaska powierzchnia przedpola (Kotlina Dzierżoniowska) znajdująca się na wysokości 300 m n.p.m. przechodzi w wznoszące się o ponad 200 m stoki Gór Sowich nachylone pod

kątem 15° (Pijet i in. 1992). Wyraźnym elementem rzeźby krawędziowej są doliny rzeczne, które ją rozcinają tworząc głębokie V-kształtne i skrzynkowe doliny (fot. 1). Jedną z licznych dolin rozcinających krawędź Sudetów w Górach Sowich jest dolina Pieszyckiego Potoku, w dnie której zlokalizowane są Pieszyce (Peterswaldau). Pieszycki Potok o długości 13,3 km należy do lewostronnych dopływów Piławy. Znaczny kontrast rzeźby ma istotny wpływ na kształt doliny, morfostrukturę koryta oraz dynamikę procesów fluwialnych. Dolina Pieszyckiego Potoku w górskim odcinku jest doliną V-kształtną o szerokości dna około 30 m. W kierunku wschodnim do strefy krawędziowej dolina przechodzi w typ skrzynkowy o szerokości dna około 300 m. Opuszczając obszar górski rzeka płynie już doliną płaskodenną. W dnie doliny występują terasy zalewowe oraz nadzalewowe, na których występuje zwarta zabudowa mieszkaniowo-gospodarcza. W górskim odcinku (do krawędzi) średni spadek koryta wynosi 77‰, co wpływa na mało kręty przebieg koryta, natomiast w strefie przedpola średni spadek wynosi 14‰, co zmienia bieg koryta z krętego na meandrowe. Zmienne spadki wpływają znacząco na strukturę morfodynamiczną oraz na strukturę osadów aluwialnych. W górskim odcinku głównym procesem modelującym jest erozja i transport, natomiast na przedpolu – transport i akumulacja. Podobne zróżnicowanie dotyczy struktury osadów aluwialnych. W górskim odcinku występuje materiał grubofrakcyjny (głazowo-żwirowy), a na przedpolu drobnofrakcyjny (żwirowo-piaszczysty).

Rys. 1. Lokalizacja Pieszyce

Fig. 1. The location of the Pieszyce

Fot. 1. Krajobraz płaskiej powierzchni Kotliny Dzierżoniowskiej oraz Sudeckiego Uskoku Brzeżnego z widoczną doliną Pieszyckiego Potoku

Phot. 1. The landscape of flat Dzierżoniowska valley and Sudetic Marginal Fault zone with visible Pieszycki Stream valley

Naturalne warunki przyrodnicze w strefie krawędziowej: szerokie dno doliny, duży spadek koryta rzeki, stałe źródła oraz bogactwo lasów były głównymi czynnikami osiedlenia się w dolinie Pieszyckiego Potoku ludności na początku XIII wieku.

Sprowadzeni przez Henryka I Brodatego osadnicy z górnej Saksonii oraz zachodnich Czech rozpoczęli kształtowanie krajobrazu doliny (Goliński i in. 2002). Główną osią osadniczą stał się Pieszycki Potok, wzdłuż którego powstawała osada o charakterze łańcuchówki. Ludność początkowo zajmowała się karczowaniem lasów oraz rolnictwem. Jednakże już od XIII wieku nowi osadnicy potrafili wykorzystywać energię spadku wody do obsługi m.in. młynów zbożowych oraz tartaków. Do XVI wieku na terenie osady Pieszyc powstało: 7 młynów zbożowych, młyn do mielenia kory drzewnej, 2 tartaki, 2 stawy rybne oraz browar (Goliński i in. 2002). Rola wody tego okresu sprowadzała się do obsługi urządzeń rzemieślniczych, rolnictwa oraz do użytku domowego. Można stwierdzić, iż okres od XIII do XVI wieku to czas, kiedy woda pełniła rolę „rolno-rzemieślniczą”.

Od XVII wieku woda zostaje wykorzystana do rozwoju przemysłu tkackiego. Staje się alternatywną energią dla zakładów włókienniczych oraz pośrednim surowcem do obróbki surowca tkackiego. Człowiekiem, który rozpoczął przekształcanie dna doliny Pieszyckiego Potoku, był hrabia Erdmann von Promnitz. Był prekursorem rozwoju przemysłu włókienniczego na tych obszarach. Wybudował manufakturę, w skład której wchodziła czesalnia, folusz oraz magiel sukienny (Goliński i in. 2002). Rozwój przemysłu spowodował napływ ludności (tkaczy i prządków) z Saksonii. Ludność ta posiadała większe doświadczenie w tworzeniu ośrodków przemysłowych oraz towarzy-

szących im obiektów technicznych i mieszkaniowych. Dla celów osadniczych i przemysłowych koryto Pieszyckiego Potoku zostało uregulowane poprzez jego obustronną obudowę. Brzegi koryta zostały obłożone kamieniem obrobionym, powstały liczne kładki oraz systemy wodne doprowadzające wodę do zakładów włókienniczych (fot. 2).

Fot. 2. Obudowa koryta wraz z systemem poboru wody dla dawnego zakładu tkackiego (po lewej stronie) w Pieszycach Górnych

Phot. 2. The casing of channel with systems of water coudscription for old weave plant in the upper Pieszycze

Intensywny rozwój tkactwa miał miejsce w XIX wieku, kiedy Pieszycy (Peterswaldau) stały się prężnym ośrodkiem przemysłowym. W 1828 r. wieś zamieszkiwało 560 przedzalników oraz 280 tkaczy (Goliński i in. 2002).

Wiek XIX to okres, kiedy rola wody miała największe znaczenie dla rozwoju przemysłu i rolnictwa Pieszyc. Z kronik wynika, iż do drugiej połowy XIX wieku w Pieszycach funkcjonowało 15 młynów, 3 tartaki, 1 cegielnia, 11 przedzalni, 5 bielarni i czesankarni, 5 farbiarni, 1 zakład odlewniczy oraz 14 fabryk włókienniczych (Goliński i in. 2002). Gwałtowny rozwój miał swój wpływ na krajobraz doliny Pieszyckiego Potoku. W krajobrazie oprócz pól uprawnych widoczne były liczne kominy zakładów włókienniczych oraz zwarta zabudowa mieszkaniowa wzdłuż potoku (ryc. 2). Do początków XX wieku rozwój przestrzenny Pieszyc polegał na rozbudowie w dwóch kierunkach: w górę ciek-u aż do miejscowości Kamionka (Steinkunzendorf) oraz w kierunku płaskiego przedpola. Ten ostatni kierunek był możliwy dzięki wybudowaniu sieci kanałów wodnych doprowadzających wodę do zakładów oraz domostw.

Wiek XX to dalszy rozwój zakładów włókienniczych, kosztem których następuje powolny zanik rolnictwa i rzemiosła (ryc. 3). W tym okresie kształtuje

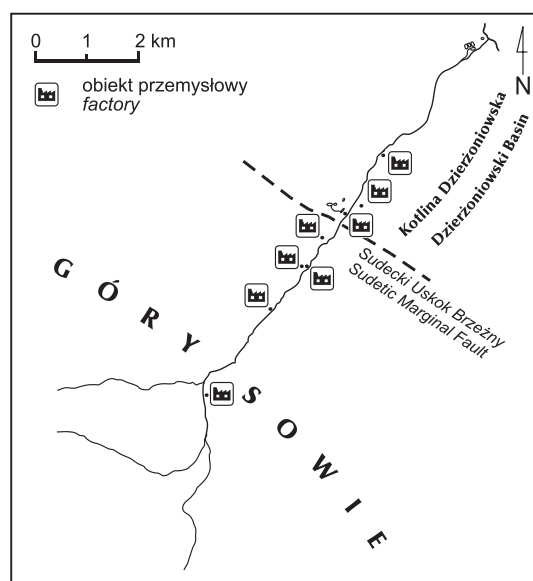

Rys. 2. Lokalizacja obiektów przemysłowych i rzemieślniczych w dolinie Pieszyckiego Potoku pod koniec XIX w.

Fig. 2. The map of localization of industrial objects in the Pieszycki Stream valley at the end of 19th century

się dzisiejszy układ przestrzenny Pieszyce. Pieszyce rozpoczynają swój rozwój w kierunku przedpola, gdzie główną osią rozwoju staje się linia drogowa Pieszyce–Dzierżonów–Bielawa. Rzeka staje się tu pośrednim czynnikiem rozwoju. Krajobraz doliny w strefie przedpola zostaje znacznie przekształcony, dno zajmuje zwarta zabudowa lat 60. i 70. XX wieku oraz infrastruktura hydrotechniczna m.in. małe zbiorniki retencyjne przy zakładach (fot. 3).

Koryto zostaje na obszarze Pieszyce całkowicie obudowane, co ogranicza procesy erozji i akumulacji korytowej. Dominującym procesem w systemie

Rys. 3. Lokalizacja obiektów przemysłowych i rzemieślniczych w dolinie Pieszyckiego Potoku w XX w. – lata 60.

Fig. 3. The map of localization industrial objects in the Pieszycki Stream valley in 20th century – in the 60th years

Fot. 3. Mały zbiornik retencyjny wraz z systemem kanałów doprowadzających wodę do zakładu włókienniczego w Pieszycach Górnych

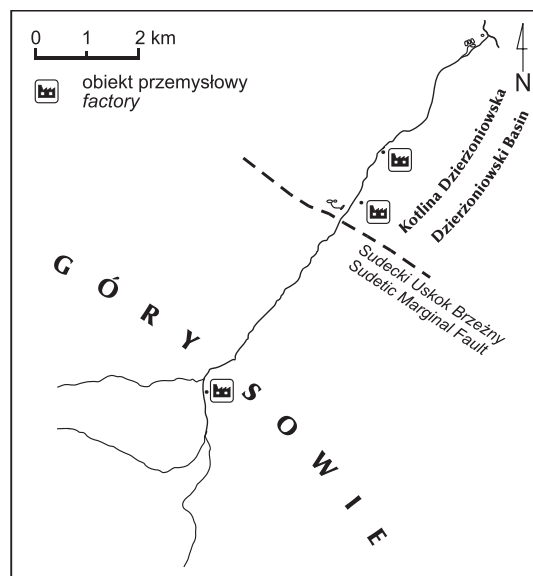
Phot. 3. Pieszyce Górne – the small tank retention with systems of channel, which driving water for the textile plant

Pieszyckiego Potoku jest transport, który dzięki obudowie osiąga dużą prędkość i energię transportową. Dno doliny (powierzchnie terasowe) przekształca się jedynie w czasie dużych wezbrań powodziowych. Przykładem może być powódź z 17–18 lipca 1997 roku, która spowodowała zniszczenie 9 budynków, 29 mostów oraz uszkodziła 3,5 km dróg.

Koniec wieku XX i początek XXI to okres upadku zakładów włókienniczych i zatrzymania procesu rozwoju przestrzennego Pieszyc (ryc. 4). Funkcja przemysłowa Pieszyckiego Potoku zanika, jednakże w dalszym ciągu główną rolą wody jest zaopatrywanie mieszkańców. Obecnie w Pieszycach działa jedna przędzalnia, dwie tkalnie. Zakłady te nadal wykorzystują dawną infrastrukturę hydrotechniczną i wciąż są ważnym elementem w krajobrazie Pieszyc (fot. 4). Okres od XVII do końca XX wieku to okres „przemysłowej” roli wody.

Początek wieku XXI to kolejny okres, w którym woda Pieszyckiego Potoku stymuluje rozwój doliny poprzez powstawanie infrastruktury turystycznej oraz agrorolnictwa. W dnie doliny powstają oczka wodne, ozdobne kaskady, a opuszczone zakłady przemysłowe po gruntownym remoncie zmieniają swe funkcje użytkowe zwiększając walory widokowe krajobrazu.

Przedstawiona powyżej rola Pieszyckiego Potoku pozwala wnioskować, iż od XIII do XX wieku to woda warunkowała gospodarczy i przestrzenny rozwój Pieszyc. Rozwój, który przekształcił krajobraz naturalny w krajobraz sil-

Rys. 4. Lokalizacja obiektów przemysłowych i rzemieślniczych w dolinie Pieszyckiego Potoku na początku XXI wieku

Fig. 4. The map of localization of industrial objects in the Pieszycki Stream valley on the beginning of 21th century

Fot. 4. Dawny zakład włókienniczy; przykład typowego elementu krajobrazu doliny Pieszyckiego Potoku w Pieszycach Środkowych

Phot. 4. Pieszyce – the textile plant as typical element in landscape of Pieszycki Stream valley

nie zantropogenizowany. W procesie przekształcania krajobrazu wyróżniono trzy ważne okresy jakie woda wyznaczyła:

- pierwszy to okres nazwany rolno-rzemieślniczym – początek kształtowania krajobrazu kulturowego,
- drugi to okres przemysłowy najbardziej przekształcający krajobraz doliny Pieszyckiego Potoku,
- oraz trzeci, obecny okres, polegający na dostrzeżeniu walorów krajobrazowych.

Udział wody Pieszyckiego Potoku w aspekcie społeczno-gospodarczym polegał i polega na wykorzystaniu alternatywnej energii wody oraz jej właściwości chemicznych do celów mieszkaniowo-gospodarczych, rzemieślniczych i przemysłowych.

Zachodzące zmiany w zabudowie dna doliny obejmujące budowę różnych urządzeń hydrotechnicznych pociągały za sobą zmianę gospodarki wodnej całej doliny. Obecnie rola Pieszyckiego Potoku jest nadal ważna, to on wciąż kształtuje krajobraz kulturowy strefy krawędziowej Gór Sowich.

Literatura

- Goliński M., Kęsik J., Ziątkowski L., 2002: *Pieszyce – od czasów najdawniejszych do końca XX wieku*. Monografia Pieszyce, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń: 1–251.
- Pijet E., Migoń P., Krzyszkowski D., 1992: *Morfologiczne i geologiczne efekty ruchów neotektonicznych w małych dolinach w północno-wschodniej części Gór Sowich* [w:] *Neotektoniczne aspekty rozwoju geomorfologicznego dolin rzecznych i stożków aluwialnych w strefie Sudeckiego Uskoku Brzeźnego, Przewodnik konferencji terenowej 15–17.10.1992*, Uniwersytet Wrocławski 1992.